

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על סמכות בענייני לשון

בעקבות הוויכוח הנמשך מעל דפי קונטרסינו בחדשים האחרונים (עי' בדבריהם של זאב בן-היים, ח"ב רוזן, ניסן ברגרין, יצחק פרץ, משה גוטשטיין ועלי איתן בקונטרסי „לשונונו לעם“) ראינו כטוב וכמועיל להביא כאן קטע מדבריו של הבלשן הדני הנודע

אוטו יקפּרסן

(בפרק החמישי של ספרו Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View, שיצא ראשונה באוסלו, 1925).

בכמה מדינות עוסק משרד החינוך בשאלות לשון ומפרסם החלטות (בייחוד בשאלות הכתיב), המחייבות את בתי הספר שבפיקוח המשרד. מבתי הספר הולכת השפעה זו ומתפשטת, ובדרך זו כל מה שהוטל ע"י השלטונות נחשב כמחייב את כל החברה כולה. במדינות אחרות יש אקדמיות (והמפורסמת שבכולן היא האקדמיה הצרפתית), הנדרשות לפסוק בשאלות לשון כסמכות העליונה, שהכול נשמעים לה או היו נשמעים לה לפנים. אמנם ברור, שסמכות רשמית מעין זו אינה כשלעצמה סמכות עליונה. תמיד יימצאו אנשים העומדים על דעתם, שיתנגדו להחלטותיה או שייתנו דופי בהן ויתאמצו להניע את בעלי הסמכות לשנות את פסקיהם

1. מהדורה חדשה: George Allen & Unwin, London 1946.
- בראשית הפרק מונה יספרסן שבעה קני-מידה של לשון נכונה: 1. קנה-מידה מכוח סמכות, 2. קנה-מידה גיאוגרפי, 3. קנה-מידה ספרותי, 4. קנה-מידה אריסטוקראטי, 5. קנה-מידה עממי, 6. קנה-מידה מכוח ההיגיון, 7. קנה-מידה של אסתטיקה.

בפרט זה או זה. ומלבד זה הרי לא השלטונות ולא האקדמיה מיישבים את כל הפרטים המוטלים בספק. תמיד יש פרטים, שאי-אפשר להגיע בהם, או שלא הגיעו בהם, לידי החלטה. ובמיוחד כשצצים מושגים חדשים וביטויים חדשים. כאן אפילו בין-יועצי השלטונות ובקרב האקדמיה עצמה עלולים להיות ויכוחים, מה עדיף, וכל זמן שאלה דנים בדבר, ועד עצם שעת פרסום הכרעתם, ברור שלא כדאי לראות את השלטונות-או את האקדמיה כסמכות העליונה. יש אפוא משהו גבוה יותר, ואם כן מבחינה עקרונית אין הזיקה לסמכות החיצונית מכריעה כלל.

ידוע, שלמשל באנגליה לא דרושה כלל סמכות רשמית או רשמית למחצה מעין זו. מעולם לא נטו האנגלים לכך, שתהיה להם אקדמיה מעין האקדמיה הצרפתית לשם ניסוח כללים ללשונם או לכתיבם, ושום שלטון אנגלי לא התערב בשאלות מסוג זה. ואף על פי כן יש המון דברים באנגלית, שהכול מודים, שהם מקובלים בדרך כלל כדיבור נכון, ואפילו כדיבור שרק הוא הנכון, ומצד אחר יש שפע עצום של דברים, שהאנגלים חושבים אותם כלא-נכונים ונמנעים מהם באותה הקפדה, שבה נמנעים הצרפתים ממה שציינה האקדמיה שלהם כלא-נכון.

אמנם אופייני הוא לרוח האדם, שרוב הבריות רוצים בסמכות רשמית אף בשאלות לשון. כשם שהם מסגלים עצמם ללא היסוס הרבה למה שמספרים להם חייטיהם או עיתוניהם על הגזרה המיוחדת של הבגדים, שה"עולם" לובש באותה שעה, ככה הם רוצים לקבל הוראה מפורשת להגיינתן, לכתיבן

ולשימושן של המלים. אם לא מצוי על ידם מורה שיוכל לפסוק להם הלכה ברורה ליישוב ספקותיהם, הריהם הולכים בעיניים עצומות אחר המילון או אחר ספר הדקדוק שנודמן להם באקראי. מובן מאליו, שלא הכול מעוניינים להיכנס בעבי הקורה, מדוע יש להעדיף שימוש זה או זה.

פעם בפעם זוכה סופר פלוני, שיתחשבו בו וידרשו אליו כבר-סמך, אף-על-פי שאולי לא עלה על דעתו מעולם למלא תפקיד כגון זה. וווגלא (Vaugelas) ובני דורו לא שאפו להיות אלא צופים את הטוב שבנוהג הלשון של החברה, ומעולם לא עשו עצמם מחוקקים ללשון. בכל זאת הם נחשבים למחוקקים בדורם, ובמידה מרובה גם בדורות מאוחרים. והוא הדין במילונים הטובים בארצות שונות, ואף בשל האקדמיה הצרפתית עצמה. זו אומרת בפירוש, שאין היא חושבת את עצמה לאדוני הלשון הצרפתית, ושהיא מבקשת רק לגלות ולקבוע, מהו הנוהג (או נוהג טובי הסופרים) למעשה. לפיכך היא מביאה בכל מהדורה נוספת את החידושים, שזכו להצלחה מאז יצאה המהדורה הקודמת, בלא לשים לב לדעתם של חברי האקדמיה עצמם על ערכם של חידושים אלה. זהו על כל פנים המצב להלכה. אך אין זה מונע את רובם הגדול של הצרפתים מלראות את האקדמאים כמחוקקים מוסמכים של הלשון וכזכאים משום כך שיישמעו להם ללא תנאי.

ביחד עם התשוקה אל בר-סמך רשמי, שאפשר להיאחז בו, מבקש הרוב הגדול לקבל כללים קצרים, מפורטים ומוחלטים. משאֵלה זו מתמלאת ברצון רב על ידי מחברי ספרי שימוש ללימוד הדקדוק, שהרי הם עצמם נוטים לכבול את הלשון

בכללים קבועים. לעתים קרובות מאוד מיוסדים הכללים על הסתכלות נכונה בלשון המקובלת במטיבות מסוימות ועל הכללה (לא-נכונה) של תוצאות ההסתכלות הזאת, ודומה כאילו הכללים המתקבלים כך הולמים כל עניין ללא יוצא מן הכלל. מדקדקים רבים מן הטיפוס הרגיל נוטים גם לקבוע הבחנות דקות ועדינות. שלדעתם יש לדקדק בהן, גם אם אין להן כל ערך מעשי להבנת הלשון או לבהירות המחשבה, ושעל כן הן רק למעמסה על המשתמש בלשון.

כללים כגון אלה שפעמים הם כוללים יותר מדאי ופעמים צרים יותר מדאי ונטולים יסוד ממשי בלשון, וגם הקפדנות היתרה בשימוש הלשון — הם שהיסטוריוני הלשון רואים חובה לעצמם למחות כנגדם.

כל מי שחקר ביסודיות כלשהי את הצורות הקודמות של הלשון והשווה אותן עם אלה שבימיו, ודאי נפקחו עיניו לראות את ריבוי התמורות בלשון. משום-כך יאמר לעולם, שמה ש"כשר" בדור זה "פסול" הוא בדור הבא, ושהלשון מתפתחת ע"י שהיא דוחה תמיד מה שהייתה מקרבת קודם לכן. אין זה מפתיע אפוא, שרבים מחוקרי תולדות הלשון אין להם עניין כלל בשאלות "הדיבור הנכון", וכמעט שהם חושבים לפחיתות כבוד לאיש המדע שיעסוק בהן. הם קרובים לומר כדברי שְׁפָי:

לעולם אין תמולו של אדם כמחרתו;
אין קיים זולתו התמורות.

אולם בקביעת עמדה זו עלול היסטוריון הלשון "לשפוך את התינוק ביחד עם מי האמבטי". אף על פי שהלשון משתנה

מדור לדור, ואף כי הוברר, שלעתים קרובות היסוד החדש, שחדר ללשון במשך תמורותיה, עולה יפה יותר מן הישן, עדיין אין להעלים עין משאלת „הדיבור הנכון“. עלינו להבין, שעדיין זו שאלה חשובה לכל דור ודור, אם יאמרו כך או כך, אם הצורה הנכונה היא זו או זו, וכדומה, ושחבל מאוד, שהמוסמכים ביותר להכריע בשאלות כאלה יניחו את ההכרעה למוסמכים פחות. היסטוריון הלשון מסוגל לראות שאלות אלה מנקודת-מבט גבוהה יותר ולהביא לדיון פמות גדולה יותר של נימוקים חשובים. הוא לא יהיה נוטה לכוול את הלשון בכללים קפדניים ביותר, אלא יזכור, שמה שנראה בה כמקרי ושרירותי, יכול להיות מושרש עמוק בכל מבנה הלשון, אם יינתן לכל הגורמים במשחק המורכב למלא את מלוא תפקידם. לבו יהיה אפוא פתוח, יותר מלבו של המורה הבינוני, לתהליכים הטבעיים של הלשון והוא ידחה את הקפדן, המחייב באנגלית דווקא את הצורה הנוקשה To whom are you going? שהרי יודע הוא, שזה שלוש מאות שנה דיבורם הטבעי של האנגלים היה רק Who are you talking to? . וכן בשאר עניינים.